

МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕАКЦІЇ СУСПІЛЬСТВА НА ЗЛОЧИННІ ЯВИЩА

MECHANISM OF CRIME PREVENTION AS A COMPLEX SYSTEM OF SOCIO-LEGAL SOCIETY RESPONSE TO CRIMINAL PHENOMENA

Ступник Я.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті на основі аналізу окремих специфічних рис застосування системного підходу в кримінологічних дослідженнях та формулювання відповідного визначення розглянуто системні властивості діяльності з протидії злочинності. Проведено аналіз основних елементів механізму протидії злочинності та сформульовано на цій основі його поняття, а також визначено відмінності від суміжних категорій.

Ключові слова: системний аналіз, механізм протидії злочинності, кримінологічна діяльність, функціонування, ефективність.

В статье на основе анализа отдельных специфических черт применения системного подхода в криминологических исследованиях и формулировки соответствующего определения рассмотрены системные свойства деятельности по противодействию преступности. Проведен анализ основных элементов механизма противодействия преступности и сформулировано на этой основе его понятие, а также определены отличия от смежных категорий.

Ключевые слова: системный анализ, механизм противодействия преступности, криминологическая деятельность, функционирование, эффективность.

In the article, based on the analysis of some specific features of the application of the system approach in criminological research and the formulation of the corresponding definition, the systemic properties of crime-fighting activity are considered. The analysis of the main elements of the mechanism of counteraction to crime was made and its concept was formulated on this basis, as well as certain differences from related categories.

Key words: system analysis, mechanism of counteraction to crime, criminological activity, functioning, efficiency.

Постановка проблеми. У сучасний період в умовах триваючих процесів демократичних перетворень в Україні важливе значення має гарантування національної безпеки країни. Визначальним фактором у цій сфері є розроблення та реалізація правових, організаційно-управлінських заходів із протидії злочинності, а також здійснення комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціально прийнятного рівня злочинності, мінімізацію наслідків учинення злочинів. Ось чому актуальним є дослідження системних засад функціонування механізму протидії злочинності в Україні.

Стан дослідження. Вказана проблематика вирізняється специфічним змістом: колись, протягом багатьох років, вона не завжди розглядалась як самостійна, і її дослідження характеризувалися непослідовністю, однобічним підходом, відсутністю вектора прикладної спрямованості. Водночас варто визнати, що ця проблема привертала увагу вчених. Про закономірності кримінологічного процесу в аспекті дії його механізмів ішлося в працях Г.А. Авансова, О.В. Бокова, С.Є. Віцина, Л.М. Давиденка, А.Е. Жалинського, О.Г. Кальмана, В.М. Кудрявцева, Ф.А. Лопушанського, В.В. Лунєєва, О.Б. Сахарова, В.М. Соміна та деяких інших кримінологів. Проте феноменологія цього специфічного організаційно-управлінського явища в сучасній кримінологічній науці досліджувалася фрагментарно.

Метою написання статті є конкретизація сутності та змісту системних засад механізму протидії зло-

чинності з урахуванням формулювання нової парадигми цілей і завдань діяльності, а також об'єктивних реалій переходу до інших засобів як стратегічного, так і тактичного характеру реагування на злочинність. При цьому, безумовно, необхідно враховувати результати минулого вітчизняного досвіду боротьби зі злочинністю, а також позитивні тенденції, що мають місце як у законодавстві, так і в практичній діяльності уповноважених суб'єктів окремих держав у розглянутій сфері.

Виклад основного матеріалу. Важливість аналізу проблеми функціонування механізму протидії злочинності визначається й тією обставиною, що кримінологічна теорія розробляє положення, які можуть бути корисними для використання різними науками, що стикаються зі сферою протидії злочинності. Найбільшою мірою це стосується наук кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права.

Механізм протидії злочинності для вітчизняної кримінології – досить нова категорія, яка на сьогодні серйозному науковому аналізу не піддавалася. Окремі спроби вивчення не мали концептуального характеру, були розрізненими та безсистемними [1, с. 84–85]. Водночас варто визнати, що ця проблема привертала увагу вчених.

Зазначимо, що раніше ця проблема ставала предметом наукових пошуків в аспекті управління протидією злочинності. Так, А.Е. Жалинський стверджував, що для управління процесом і вдосконалення

його методів необхідно мати уявлення про витoki цього процесу, про соціальні явища, що породжують і підтримують його, тенденції розвитку тощо. Це досягається шляхом аналізу механізму попередження злочинів і його закономірностей [2, с. 47].

Г.А. Аванесов вважав, що саме завдяки механізму профілактика злочинів стає керованим процесом. Останній є похідним від організаційної структури профілактики злочинів, що відображає цю систему загалом та окремі її елементи. Вона також втілює в собі певну стійкість зв'язків між суб'єктами профілактики (у межах системи цих суб'єктів) і «замікає» їх на відповідні об'єкти (систему об'єктів). При цьому неминуче постає питання про зміст профілактики (методи, заходи, види, форми) і про забезпечення профілактичної діяльності організаційними засобами [3, с. 365].

Під час дослідження цього питання, насамперед, варто зазначити, що в життєдіяльності держави й суспільства постійно виникає необхідність свідомого конструювання й удосконалення механізмів управління. Цей процес об'єктивно-суб'єктивного характеру. Інакше кажучи, конструкція механізму управління завжди є наслідком відбиття насамперед об'єктивних законів. Порушення цього методологічного положення може призвести до того, що реальний процес буде розвиватися не за свідомим, а за стихійним сформованим механізмом. А.П. Закалюк звертає увагу на те, що «проблема управління діяльністю щодо запобігання та протидії злочинності потребує нового системного викладу, у тому числі визначення крізь призму видової особливості його цілей, функцій, принципів, методів, механізму безпосереднього управлінського процесу загалом, а також заходів забезпечення останнього» [4, с. 377].

Аналіз наукових праць, що різною мірою стосуються категорії «механізм», свідчить про те, що без застосування системного підходу неможливим є його об'єктивне дослідження, а отже, і теоретичний аналіз, і практичне застосування. Варто констатувати неоднозначність розуміння сутності цієї категорії. Складність вибору підходу до визначення компонентів механізму також зумовлює складність досліджуваного поняття. Вивчення механізму як системи з усіма її елементами та їх взаємозв'язками допоможе повністю розкрити значення цього поняття. Стосовно такого соціального феномена, як протидія злочинності, термін «механізм» повинен застосовуватися насамперед у прикладному аспекті, маючи на увазі необхідність досягнення певної результативності від завданого кримінологічного впливу. При цьому поняття «механізм протидії злочинності» справді буде похідним від поняття «протидія злочинності». Про ефективність механізму в цьому разі можна буде вести мову тоді, коли будуть оцінені всі можливі форми його прояву й використання в безпосередній кримінологічній практиці, а також у разі його відповідності нормативно визначеним стандартам.

За всієї місткості й багатогранності поняття «механізм» у всіх випадках покликане показати системно-динамічний, функціонально-структурний зріз соці-

альної дійсності, архітектоніку кримінологічного впливу, і цей важливий аспект не можна ігнорувати. Для того щоб вивчити сутність механізму протидії наркозлочинності, визначитися з його дефініцією та структурою, доцільно використовувати метод дослідження за аналогією, який дає змогу на підставі одержаних раніше знань вийти на новий рівень узагальнення, генерувати нові ідеї та розробляти наукові положення. Дослідження цього механізму у зв'язку із цим повинне проводитись на основі розгляду складових компонентів аналізованої конструкції.

Механізм протидії наркозлочинності в змістовому плані є системним і багатогранним утворенням, що допускає різні підходи до свого трактування. Ці підходи, які дають змогу в низці випадків використовувати науковий потенціал інших наук (насамперед психології, кібернетики, соціології, різних галузей права, які комплексно вивчають різні аспекти управління), спрямовані на те, щоб розкрити ті або інші, часом досить істотні, сторони діяльності з протидії злочинності та властиві їй механізми.

При цьому в основі дії будь-якого механізму завжди лежить взаємодія елементів різних систем. Проте підхід механічного їх об'єднання в єдине ціле не дозволяє змалювати його у вигляді функціонуючої системи, вичленувати в ній визначальні структурні та інтеграційні зв'язки. Тільки розгляд із використанням системного підходу дасть змогу розкрити механізм так, щоб теоретичні положення з максимальною ефективністю використовувалися в практичній діяльності.

Механізм протидії злочинності повинен формуватися відповідно до закономірностей, які характеризують суспільні відносини, що виникають. Це очевидне твердження, що не вимагає глибокого аргументування.

По-перше, варто враховувати певну закономірність, що спостерігається в системних уявленнях. Так, багато авторів свідомо або інтуїтивно підкреслюють той момент, що поняття системи певним чином пов'язане з дослідником, з його відношенням до об'єкта, тобто має цілком суб'єктивний характер. Інакше кажучи, вибір «центрального поняття» виходить із суб'єктно-об'єктної подвійності системи як реального об'єкта та як «способу мислення» дослідника. Таким чином, у методологічній сценарій цієї статті була закладена гіпотеза про те, що саме в моделі механізму протидії злочинності відображаються такі властивості та їхні відносини, дослідження яких дасть змогу досягти результату конкретного наукового пошуку. У цьому сенсі діяльність із протидії злочинності уявляється як об'єкт, механізм – як засіб його вивчення, а теоретична концепція останнього є кінцевим результатом дослідження.

По-друге, проблема виділення механізму протидії злочинності як центрального поняття пов'язана з прагненням до спрощення в процесі дослідження складних утворень, до пошуку «простого в складному». Сама діяльність із протидії злочинності як ієрархічна система дає змогу вибрати певний рівень абстракції, що забезпечує єдність чотирьох осно-